KOMPETENCE UČITELŮ TĚLESNÉ VÝCHOVY VE VZTAHU K INTEGRACI ŽÁKŮ SE SPECIÁLNÍMI VZDĚLÁVACÍMI POTŘEBAMI VE ŠKOLNÍ TĚLESNÉ VÝCHOVĚ

Martin Kudláček, Ondřej Ješina, Ladislav Bláha¹, Zbyněk Janečka

Fakulta tělesné kultury, Univerzita Palackého, Olomouc, ČR

¹ Pedagogická fakulta, Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, Ústí nad Labem, ČR

Předloženo v listopadu 2009

Tento příspěvek má za cíl představit fenomén integrace v tělesné výchově (TV) z pohledu potřeb žáků se speciálními vzdělávacími potřebami (SVP), učitelů ve vztahu k adekvátní podpoře integrace a VŠ přípravě učitelů TV. Integrace žáků se SVP ve školní tělesné výchově je v České republice stále velmi okrajovým tématem, přestože se s problémy integrace potýkají učitelé tělesné výchovy, žáci se SVP, jejich rodiče i vysokoškolská pracoviště připravující budoucí pedagogické pracovníky. V oblasti podpory integrace v TV uvádíme Model podpory integrace ve školní TV (Sherrill, 2004; Kudláček & Ješina, 2008) a v oblasti vysokoškolské (VŠ) přípravy prezentujeme jeden z klíčových výstupů projektu EIPET (Teoretický rámec kompetencí pedagogických pracovníků projektu EIPET).

Klíčová slova: postižení, aplikovaná tělesná výchova, kompetence učitelů TV, žák se speciálními vzdělávacími potřebami, právo na vzdělání, integrace.

Zákon 561/2004 o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon) jednoznačně vymezuje právo dětí, žáků a studentů (žáků) se speciálními vzdělávacími potřebami (SVP) na používání vhodných metodických postupů a vytvoření přiměřených podmínek pro vzdělávání. „(§ 16, odst. 6) Děti, žáci a studenti se speciálními vzdělávacími potřebami mají právo na vzdělávání, jehož obsah, formy a metody odpovídají

jejich vzdělávacím potřebám a možností, na vytvoření nezbytných podmínek, které toto vzdělávání umožní a na poradenskou pomoc školy a školského poradenského zařízení.“

Bez kvalitní přípravy budoucích pedagogických pracovníků (dle 563/2004) a získání kompetencí ve vztahu k integraci žáků se SVP je naplnění specifických potřeb v kontextu realizace výuky tělesné výchovy (a sportu) velmi obtížné a mnohdy také nerealizovatelné. Podle Vyhlášky 73/2005 o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami se „...*podpůrnými opatřeními při speciálním vzdělávání rozumí využití speciálních metod, postupů, forem a prostředků vzdělávání, kompenzačních, rehabilitačních a učebních pomůcek, speciálních učebnic a didaktických materiálů, zařazení předmětů speciálně pedagogické péče, poskytování pedagogicko-psychologických služeb, zajištění služeb asistenta pedagoga, snížení počtu žáků ve třídě, oddělení nebo ve studijní skupině nebo jiná úprava organizace vzdělávání zohledňující speciální vzdělávací potřeby žáka (§ 1, odst. 2).*“

Za žáky se SVP považujeme ty jedince, kterým lze podle zákona přiznat zdravotní postižení (dle zákona 561/2004 Sb., § 16, odstavec 2) nebo zdravotní a sociální znevýhodnění. V našem textu se pak zaměřujeme především na žáky se zdravotním postižením (ZdP) a to zejména tělesným, zrakovým, sluchovým a mentálním, u kterých je největší nutnost modifikace právě v kontextu integrované školní TV. V tomto smyslu lze najít oporu v aplikované tělesné výchově (dále ATV). Její vymezení se ale jeví jako kvalitně odlišné vzhledem k tomu, že zahrnuje i aktivity segregovaného charakteru, tedy v našem případě pouze žáky se SVP (Ješina & Kudláček, 2009).

Vzdělávání pedagogických pracovníků v ČR, včetně učitelů tělesné výchovy, se v současné době váže především na zákon 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon) a zákon 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů. Absolvent bakalářského studijního programu ve studijním oboru zaměřeném na tělesnou výchovu získává dle § 20 zákona 563/2004 Sb. odbornou kvalifikaci k pozici asistenta pedagoga, jehož hlavní náplní je pedagogická činnost ve třídě zřízené pro žáky se SVP nebo v běžné třídě s integrovaným žákem (žáky) se speciálními potřebami. Vzhledem k profilu absolventa bakalářského studijního programu zaměřeného na tělesnou výchovu je nespornou nutností zařadit v rámci vysokoškolského studia předměty, které rozvíjí kompetence v oblasti integrace žáků se SVP do pohybových programů (Ješina, 2008). Absolvent magisterského studijního programu

pak získává legislativní kompetenci k výkonu učitelského povolání. Díky legislativním opatřením platným již od počátku 90. let je možná integrace žáků a studentů se SVP do běžného typu škol. Tyto okolnosti vedou k tomu, že učitel tělesné výchovy by měl být odborně způsobilý zabezpečit výuku pro všechny žáky.

Na základě doporučení Rady ministrů členských zemí EU (ze dne 30. 4. 2003) byly tyto země vyzvány ke zjištění, jakými způsoby lze zlepšit tělesnou výchovu pro děti a mládež, včetně těch se zdravotním postižením (Doporučení č. 1). Podle ministrů by dále bylo žádoucí zjistit stav v oblastech kurikula, stavu předmětu, finančních zdrojích, přístupnosti a stavu zařízení, v otázkách rovnoprávnosti pohlaví a problematiky dětí se zdravotním postižením (Doporučení č. 2.4.). Také Evropská Charta Sportu (Štrasburk, 2001) se orientuje na kultivaci prostředí tělesné výchovy a sportu pro osoby se zdravotním postižením (ZdP). A to již svoji specifikací sportu, kterým rozumí (čl. 2.a) ... všechny: „formy tělesné činnosti, které ať již prostřednictvím organizované činnosti či nikoli, si kladou za cíl projevení či zdokonalení tělesné i psychické kondice.“ Budou přijata opatření poskytující všem občanům možnost sportovat a případné další opatření umožňující „...skupinám osob znevýhodněných či tělesně postižených, plně těchto možností využívat“. Na Evropskou Chartu navázal Zákon 115/2001 o podpoře sportu. (§ 5) Úkoly krajů: kraje ve své samostatné působnosti vytvářejí podmínky pro sport, zejména: a) zabezpečují rozvoj sportu pro všechny a přípravu sportovních talentů, včetně zdravotně postižených občanů. (§ 6) Úkoly obcí Obce ve své samostatné působnosti vytvářejí podmínky pro sport, zejména: a) zabezpečují rozvoj sportu pro všechny a přípravu sportovních talentů, včetně zdravotně postižených občanů (Kudláček & Ješina, 2009).

Z výše uvedených strategických dokumentů vyplývá, že je potřeba věnovat zvýšenou pozornost potřebám žáků se SVP. Jedním ze základních předpokladů naplnění potřeb těchto žáků je příprava pedagogických pracovníků v rámci studia na vysoké škole pro práci s „jinakostí“, pro práci s žáky se SVP. Za stavu, kdy integraci podporují legislativní normy a školské systémy, je nezbytně nutné, aby stávající i budoucí učitelé tělesné výchovy byli připraveni k integraci žáků se SVP do hodin běžné školní tělesné výchovy. Největší skupinu žáků se SVP tvoří žáci s tělesným postižením (TP) (Michalík, 2000). Obecně se předpokládá, že při normální úrovni inteligence žáků neexistuje příliš mnoho problémů se začleňováním do běžného kolektivu i do vzdělávacích předmětů. V oblasti tělesné výchovy však narazíme na problémy, které

vycházejí z charakteru postižení (Kudláček, 1997) a náplně hodin školní TV. Přesto se o integraci v TV dočteme v naší literatuře velmi málo. Jistou podporu pro integraci v TV můžeme nalézt v anglických textech. Otázkou však zůstává, nakolik můžeme poznatky a zkušenosti s integrací, např. z USA, přenést do podmínek našeho školství.

Pokud vyjdeme ze zkušeností s integrací v zahraničí (Block, 1994; Sherrill, 2004) i z našich zkušeností (Kudláček, 1997, 2004; Kudláček & Ješina, 2008; Válková, Halamičková & Kudláček, 2003), můžeme konstatovat, že integrace žáků se SVP je možná. Je však nutno respektovat určitá specifika, která s sebou integrace přináší. V první řadě bychom si měli uvědomit, že integrace není vhodná pro každé dítě a že pokud se nepodaří uzpůsobit podmínky ve školní TV, mohou integrační snahy nepříjemně působit na žáky se SVP, jejich spolužáky a odradit také učitele TV od dalších pokusů. Integrace v TV je bez dostatečné podpory většinou příliš náročná pro učitele TV. Mezinárodní studie dokazují, že stále více žáků se zdravotním postižením je začleňováno do hodin školní TV, a učitelé stojí před problematikou začleňování těchto dětí do svých hodin TV a před problematikou jejich vzdělávání spolu s ostatními dětmi. Ve většině případů rozhodnutí o začlenění žáka se ZdP není v kompetenci učitele TV (Lienert, Sherrill, & Myers, 2001). Učitelé ale rozhodují o tom, v jaké míře bude tento žák v jejich hodinách angažován, resp. jak se zapojí do uplatňování pohybových aktivit (nakolik tedy naplní význam slova integrace). Tato studie poukazuje na nedostatečnou připravenost učitelů vyřešit zdárné začlenění žáků se SVP do hodin školní TV. Tito učitelé nenašli dostatek podpory, měli příliš velké množství žáků ve třídě a nepřiměřené zázemí (tělocvična apod.). Učitelé se také obávali, že žáci bez postižení budou zesměšňovat žáky se ZdP, a žáci s postižením zase budou zatěžovat ostatní děti.

Učitelům TV dále chyběla podpora ve formě poradců ATV, případně asistentů přímo v hodinách TV. Lieberman, Houston-Wilson & Kozub (2002) se zaměřili na názory 148 učitelů na bariéry v integraci žáků se zrakovým postižením ve školní TV a zjistili, že mezi nejčastěji vnímané bariéry patří: a) odborná příprava; b) nedostatek pomůcek a c) časová náročnost. V tomto kontextu je možné také vidět práci Górného (2008), který se zabýval provozováním aplikovaných pohybových aktivit u žáků se zrakovým postižením. Morley, Bailey, Tan and Cooke (2005) se zaměřili na zjištění názorů učitelů TV týkajících se integrace. Jejich závěry poukazují na nedostatek podpory pro integraci adapteru prostředí. Feijgin, Talmor and Erlich (2005) zjistili

u 363 učitelů TV z Izraele následující překážky v integraci: a) nedostatečné prostorové podmínky; b) problémy s evaluací žáků; c) otázky bezpečnosti; d) modifikace vlastní výuky; e) komunikace s rodiči dětí se zdravotním postižením.

Existuje mnoho forem podpory, mezi které patří například osobní asistence, vzdělání učitelů, kompenzační pomůcky a v optimálním případě konzultanti v oblasti aplikované tělesné výchovy (odborníci na speciálně pedagogické poradenství v kontextu TV). V České republice do jisté míry fungují asistenti pedagoga a mnohdy je možné získat i vhodné kompenzační pomůcky. Pravděpodobně největšími bariérami v integraci u nás jsou architektonické a postojoyé bariéry (přesvědčení, že žák s postižením do TV nepatří). Neexistence konzultantů v oblasti ATV a nedostatečná připravenosti učitelů TV v oblasti pohybových aktivit osob s postižením hraje významnou roli při nenaplnování podstaty integrace v tělesné výchově.

Přestože architektonické bariéry bývají zmiňovány na prvním místě, bariéry postojoyé (resp. přesvědčení o fungování integrace, důsledcích začleňování žáků a přesvědčení o zvládnání integrované TV) jsou klíčové pro existenci či úspěch integrace v TV. Pokud je např. učitel přesvědčen, že jeho pozornost věnovaná žáku na vozíku bude muset být vysoká a na úkor ostatních žáků, bude pravděpodobně proti začleňování těchto žáků do hodin TV. Pokud se učitel bude domnívat, že by nezvládl začlenit žáka do běžné hodiny, je velmi pravděpodobné, že se bude bránit integraci tohoto žáka. (Př.: „Jak si to představujete!!!“ a „Jak to mám asi zvládnout!!!“). Tyto postoje mohou být ještě umocněny některými limity v oblasti TV: a) organizační limity (přesuny na TV, příliš mnoho žáků, nedostatečné prostory); b) materiální limity (nevhodné kompenzační pomůcky, nedostatek sportovního vybavení) či c) personální limity (neexistence konzultantů v oblasti ATV, nedostatek asistentů). Je nezbytně nutné si uvědomit, které podmínky úspěšnost integrace ovlivňují a tyto se snažit optimalizovat.

PODPORA INTEGRACE VE ŠKOLNÍ TĚLESNÉ VÝCHOVĚ

Podpora integrace ve školní tělesné výchově musí být systematická, plánovitá a strukturovaná. Výuka a pedagogická podpora musí být individualizovány. Princip individualizace je uváděn ve všech pedagogických učebnicích, ale v kontextu APA tvoří základ kvalitního výchovně vzdělávacího procesu. Níže (viz obrázek) je uveden model Claudine Sherrill (2004), ve kterém se snaží zachytit základní pilíře výchovně vzdělávacího procesu APA. Důleži-

té jsou především zastřešující termíny **LEGISLATIVA**, **PORADENSTVÍ**, které pomáhají spoluvytvářet vnější podmínky práce. V rámci podrobného **PLÁNOVÁNÍ**, které vychází z daného kontextu (typ školy, podmínky, počet žáků apod.) je zvolena vhodná **DIAGNOSTIKA**. Podklady o stávajícím stavu dítěte (klienta) jsou zpracovávány do širších kontextů (kurikulum, podmínky). Na **KOORDINAČNÍ SCHŮZCE** je poté rozhodnuto o IVP daného žáka. Na základě diagnostiky by měl být skupinou odborníků ve spolupráci s rodinou žáka s TP i s žákem samotným vytvořen individuální vzdělávací plán pro tělesnou výchovu. Při vlastní TV a při modifikaci aktivit a dílčích úkolů bychom poté měli vycházet z cílů IVP. Podle Sherrill (2004) existuje několik stupňů integrace v TV: a) úplná integrace v běžné TV; b) běžná TV s podporou pomocného učitele; c) doplňková ATV (na běžné škole); d) běžná TV; e) ATV na běžné škole; f) ATV na speciální škole; g) domácí péče. **VÝCHOVNĚ VZDĚLÁVACÍ PROCES** má být samozřejmě velmi pečlivě a systematicky **VYHODNOCEN**. Tento teoretický model je uplatňován na mnoha místech v USA i v Evropě a jsme přesvědčeni, že vytváří dobrý rámec pro rozvoj aplikovaných pohybových aktivit.

Obr. 1 Model podpory integrace ve školní TV (Sherrill, 2004)

PŘÍPRAVA UČITELŮ TV PRO INTEGRACI ŽÁKŮ SE SPECIÁLNÍMI VZDĚLÁVACÍMI POTŘEBAMI

V úvodní části textu jsme zdůraznili potřebu adekvátní podpory učitele tělesné výchovy. Kvalitní příprava učitelů TV pro integrovanou tělesnou výchovu na vysokých školách a další programy průběžného vzdělávání jsou stejně důležité jako jejich podpora v integrované TV. Také v České republice se vysokoškolské programy v oblasti TV a sportu, speciální pedagogiky či primární pedagogiky snaží začlenit do svých kurikul aspekty speciálních vzdělávacích potřeb. Většinou se jedná o zařazení jednoho předmětu do kurikula bakalářských studií (např. Základy aplikovaných pohybových aktivit (APA) na FTK UP v Olomouci nebo Tělesná výchova a sport zdravotně postižených na PF UJEP). Obdobné předměty mají většinou alokované 2 kredity a omezený časový prostor pro kvalitní přípravu budoucích učitelů. V češtině zatím také neexistují skripta či učebnice zaměřené na uvedení studentů do oblasti APA. V magisterských studiích je tato oblast bohužel většinou opomíjena. Ačkoliv pozitivně hodnotíme zařazení alespoň jednoho předmětu, je nutné si uvědomit, že takovýto úvod může maximálně „otevřít oči k jinakosti osob se zdravotním postižením v kontextu sportu a tělocvičných aktivit“. Alternativním přístupem k přípravě budoucích učitelů může být tzv. infuze obsahu specifického osobám se zdravotním postižením napříč kurikulem TV a sportu (Sherrill, 2004). V tomto případě autoři ze zahraničí doporučují zařadit informace o osobách s postižením například do psychologie sportu, fyziologie, biomechaniky, ale také praktických předmětů jako basketbal, plavání či lyžování. V tomto pojetí se fenomén postižení stává běžnou součástí vzdělávání. Je však nutno dodat, že se jedná o ideální model, jehož zavedení do praxe je velmi složité.

Na teoretický a praktický konstrukt systematické přípravy učitelů TV se zaměřil dvouletý projekt EIPET (www.eipet.eu) podporovaný fondem Leondardo da Vinci a Národní agenturou Irsko Léargas (LLP/LdV/TOI/2007/IRL-502). Cílem projektu je odstraňování obtíží spojených s integrací osob s postižením do hlavního vzdělávacího proudu a s tím souvisejících nedostatků v současném vzdělávání učitelů tělesné výchovy. Jedním z cílů je vytvoření funkční mapy pracovních povinností učitele tělesné výchovy a teoretický rámec způsobilosti a schopnosti učitelů s ohledem na rychle se měnící podmínky. Výchozí diskem projektu byl kurz (studijní předmět) Integrace v tělesné výchově probíhající na Institute of Technology v irském Tralee. Konkrétní úkoly projektu byly: a) přenést inovativní model výuky TV z „Institute of

Technology“ v Tralee partnerským univerzitám, a to jak pro počáteční, tak i pokročilejší fáze, čímž by mělo dojít ke zlepšení kvality a objemu spolupráce mezi evropskými institucemi; b) odzkoušet a přizpůsobit kurz Integrace v tělesné výchově probíhající na ITT Tralee pod vedením mezinárodně uznávané partnerské organizace a ostatních přidružených partnerů; c) směřovat k prioritám programu „Education and Training work programme 2010“ v oblasti rozvíjení výuky v rámci partnerské spolupráce, rozvoje inovativních postupů, prosazování rovných příležitostí, přizpůsobení výuky měnícímu se prostředí a zajištění spravedlivého a účinného vzdělávání; d) poskytnout organizacím vzdělávajícím budoucí učitele a trenéry znalosti, dovednosti a způsobilost efektivně působit ve své oblasti; e) dát všem spravedlivou šanci účastnit se tělesné výchovy a f) vytvořit výstupy k jednotlivým modulům a zpřístupnit je na stránkách projektu a CD. Partnery projektu jsou The Institut of Technology Tralee (Irsko), Univerzita Palackého v Olomouci (Česká republika), Institute of Leisure & Amenity Management (Irsko), Lithuanian Academy of Physical Education (Litva) a Sports Coach UK (Velká Británie).

Jedním z klíčových výstupů projektu EIPET je teoretický rámec kompetencí pedagogických pracovníků (učitelů TV a učitelů prvního stupně) v kontextu integrované tělesné výchovy. Tyto kompetence navazují na tzv. funkční mapu (functional map), která systematickým způsobem popisuje specifika práce pedagoga v integrované TV. Tato funkční mapa byla vytvořena na základě výše popsaného modelu (obr. 1) podpory integrace ve školní TV (Sherrill, 2004). Mezi specifické kompetence patří: a) schopnost přizpůsobit školní kurikula tělesné výchovy tak, aby odrážely současné podmínky a potřeby všech studentů se speciálními potřebami v tělesné výchově (Kudláček & Ješina, 2008); b) schopnost diagnostikovat aktuální stav dovedností studentů se speciálními potřebami v TV (Janečka, Štěrbová & Kudláček, 2008); c) schopnost plánovat výuku s ohledem na příslušný rozvoj všech žáků v integrované TV; d) schopnost připravit vyučovací jednotky a třídy pro integraci žáků se speciálními vzdělávacími potřebami; e) schopnost přizpůsobení vyučování tak, aby byly naplněny potřeby VŠECH studentů v integrované TV; f) schopnost facilitovat chování studentů tak, aby bylo zajištěno nejvhodnější a bezpečné učení pro VŠECHNY studenty; g) schopnost komunikace se studenty se speciálními vzdělávacími potřebami a ostatními, kteří jsou přímo nebo nepřímo zapojeni do učení integrované TV (Štěrbová, 2006; Janečka, 2004); h) schopnost evaluace pokroku žáků se speciálními vzdělávacími potřebami v integrované TV ve vztahu k jejich cílům (Górny, 2008);

i) schopnost hodnocení efektivity programu integrované TV; j) schopnost pokračování rozvoje vlastních profesních dovedností a znalostí ve vztahu k integrované TV (Kudláček, French & Myers, 2002; Kudláček, Ješina, Štěrbová & Sherrill, 2008) a k) schopnost prosazování práv a potřeb studentů se speciálními vzdělávacími potřebami (Kudláček & Ješina, 2008). Na tyto kompetence navazuje okruh specifických dovedností a znalostí, které jsou nezbytné k získání specifických kompetencí (tabulka 1).

Tab. 1 Teoretický rámec kompetencí pedagogických pracovníků projektu EIPET

<p>Kompetence: přizpůsobit školní kurikula tělesné výchovy tak, aby odrážely současné podmínky a potřeby všech studentů se SVP v tělesné výchově.</p> <p>Dovednosti:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. dokáže se hodnotit ve vztahu ke schopnosti pracovat v integrované tělesné výchově, 2. dokáže analyzovat současné kurikulum ve vztahu k integrované TV, 3. dokáže modifikovat stávající kurikulum. <p>Znalosti v oblasti:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. stávajícího školské kurikulum (RVP – ŠVP), 2. principů tvorby kurikula, 3. specifických potřeb osob se ZdP, 4. sportu osob se ZdP, organizace sportu osob s postižením, příslušné profesní organizace.
<p>Kompetence: diagnostikovat aktuální stav dovedností studentů se SVP v TV.</p> <p>Dovednosti:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. dokáže rozpoznat speciální potřeby v TV, 2. dokáže používat příslušné screeningové testy, 3. dokáže rozpoznat připravenost studentů pro zapojení do TV, 4. dokáže komunikovat a spolupracovat s příslušnými centry podpory (specialisté v oblasti aplikované tělesné výchovy – ATV), 5. dokáže komunikovat se studenty, rodiči/pěstouny, 6. dokáže motivovat studenty k účasti. <p>Znalosti v oblasti:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. příslušných screeningových testů, 2. podpory v ATV, 3. speciálních potřeb ve vztahu k tělesné výchově a záležitostí týkajících se ZdP, 4. teorie motivace a adherence v kontextu tělocvičných aktivit.
<p>Kompetence: plánovat výuku s ohledem na příslušný rozvoj všech žáků v integrované TV.</p> <p>Dovednosti:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. dokáže připravit integrovanou TV s odpovídající podporou specialistů,

2. dokáže naplánovat vyučovací jednotku integrované TV, aby bylo zajištěno vhodné učení pro všechny studenty.

Znalosti v oblasti:

1. tvorby individuálního vzdělávacího plánu v TV (IVP v TV),
2. adekvátní podpory a umístění žáků se SVP,
3. příslušných komunikačních strategií,
4. příslušné strategie pro vedení (modifikaci) chování,
5. zdraví a bezpečí ve vztahu k integrované TV.

Kompetence: příprava vyučovací jednotky a třídy pro integraci žáků se SVP.

Dovednosti:

1. dokáže naplánovat odpovídajících aktivity k přípravě školy/třídy k integraci,
2. dokáže analyzovat aktivity pro přípravu školy/třídy k integraci,
3. dokáže se přizpůsobit prostředí kvůli zapojení to integrované TV.

Znalosti v oblasti:

1. příslušných strategií pro přípravu školy (studentů) pro akceptaci integračních postojů,
2. postojů k osobám s postižením a jejich integraci do TV,
3. vhodných aplikovaných a kompenzačních pomůcek.

Kompetence: přizpůsobení vyučování tak, aby byly naplněny potřeby VŠECH studentů v integrované TV.

Dovednosti:

1. dokáže přizpůsobit vlastní styl učení pro facilitaci integrace,
2. dokáže modifikovat nebo pořídit příslušné aplikované a kompenzační pomůcky,
3. dokáže přizpůsobit hry a aktivity,
4. dokáže analyzovat motorické dovednosti.

Znalosti v oblasti:

1. didaktických stylů ve vztahu k integraci,
2. analýzy motorických dovedností,
3. modifikace pohybových her a dalších pohybových aktivit (aktivity, prostředí, pravidla, pomůcky).

Kompetence: modifikace chování (kázně) studentů tak, aby bylo zajištěno co nejvhodnější a bezpečné učení pro VŠECHNY studenty.

Dovednosti:

1. dokáže popsat a pochopit příčiny problémů chování,
2. dokáže připravit a aplikovat plán modifikace chování žáků.

Znalosti v oblasti:

1. příčin a následků problémů chování,
2. příslušné strategie modifikace chování žáků.

Kompetence: komunikace se studenty se speciálními vzdělávacími potřebami a ostatními, kteří jsou přímo nebo nepřímo zapojeni do učení integrované TV.

Dovednosti:

1. dokáže komunikovat se studenty se speciálními vzdělávacími potřebami,
2. dokáže komunikovat s podpůrnými pracovníky a agenturami (specialisté v oblasti ATV či asistenti pedagoga),
3. je schopen týmové práce, používání odpovídajících komunikačních nástrojů s rodiči a ostatními relevantními stranami.

Znalosti v oblasti:

1. odpovídající komunikační strategie pro studenty se speciálními vzdělávacími potřebami,
2. specifik spolupráce a komunikace s podpůrným personálem,
3. týmové spolupráce,
4. potřeb rodičů žáků se SVP.

Kompetence: evaluace pokroku žáků se SVP v integrované TV ve vztahu k jejich cílům.

Dovednosti:

1. dokáže identifikovat speciální potřeby v TV,
2. dokáže používat odpovídající screeningové testy,
3. dokáže hodnotit připravenost žáků (vnímání sebe sama, motivace apod.) pro zapojení do TV.

Znalosti v oblasti:

1. rozličných metod evaluace,
2. odpovídajících screeningových testů,
3. odpovídajících podpůrných služeb (specialisté v oblasti ATV),
4. potřeb ve vztahu k tělesné výchově a žákům se SVP.

Kompetence: hodnocení efektivity programu integrované TV.

Dovednosti:

1. dokáže analyzovat integrovanou TV.

Znalosti v oblasti:

1. teorie a metod hodnocení programů.

Kompetence: pokračující rozvoj vlastních profesních dovedností a znalostí.

Dovednosti:

1. dokáže popsat vlastní potřeby pro profesní rozvoj v integrované TV,
2. dokáže popsat potřeby ostatních pro profesní rozvoj v integrované TV,
3. dokáže hodnotit osobní dopad na další profesní rozvoj.

Znalosti v oblasti:

1. odpovídajících příležitostí pro profesní rozvoj.

Kompetence: prosazování práv a potřeb studentů se SVP.**Dovednosti:**

2. dokáže podporovat a prosazovat práva žáků se SVP,
3. zvládá adekvátní komunikaci a prezentaci,
4. zvládá práci v týmu a networking.

Znalosti v oblasti:

1. legislativy a odpovídající národní/mezinárodní politiky,
2. služeb pro osoby se zdravotním postižením, struktury APA a sportu osob s postižením,
3. výchovně-vzdělávacího systému.

Z výše popsaných kompetencí je patrné, že předmět „Základy aplikovaných pohybových aktivit“ s alokovanými 2 kredity zřejmě nebude dostačující pro osvojení všech uvedených kompetencí. Bez kvalitně připravených pedagogických pracovníků a podpůrných systémů bude integrace žáků se SVP ve školní TV velmi problematická. Na druhou stranu mají tito žáci právo na plnohodnotné vzdělávání, jehož součástí je také rozvoj motorických kompetencí, které právě pro žáky se SVP mohou být pro hledisko kvality života klíčové. Pracoviště připravující budoucí pedagogické pracovníky by se tedy měla zamyslet nad tím, jakým způsobem mohou v rámci svých studijních programů a kurikul pomoci ke zlepšení současného a budoucího stavu připravenosti školského systému na podporu individuální integrace žáků se SVP v kontextu školní TV. Je možné zařadit výše uvedená témata (kompetence, dovednosti a znalosti) průřezově do všech relevantních studijních předmětů a současně se zavedením povinných předmětů z oblasti aplikovaných pohybových aktivit připravit studenty na práci s jinakostí heterogenní školské populace. Na základě studia literatury, našich zkušeností a výsledků projektu EIPET doporučujeme následující model: a) zařazení předmětu Základy APA do bakalářských studijních programů a předmětu Integrovaná TV do navazujících magisterských studijních programů (včetně příležitosti ke kontaktu s osobami se zdravotním postižením); b) začlenění teoretických témat zaměřených na osoby se SVP napříč moduly TV a sportu; c) zařazení příkladů modifikací tělocvičných aktivit do praktických předmětů (př. basketbal na vozíku v rámci výuky basketbalu nebo lyžování nevidomých v rámci zimních výcvikových kurzů) nebo d) využití zážitkové pedagogiky pro změnu postojů a získání zkušeností s osobami se zdravotním postižením (Kudláček, Bocarro, Jirásek & Hanuš, 2009). Jen tak budeme moci připravit budoucí pedagogické pracovníky na práci s žáky se SVP.

ZÁVĚR

Integrace žáků se SVP v tělesné výchově je možná při splnění určitých podmínek, které lze obecně shrnout pojmem podpora učitele TV. V co nejblíže době je nezbytně nutné vytvořit pracovní místa pro osoby, které by napomáhali s integrací v TV přímou formou (asistence) i nepřímou formou (poskytování konzultací, vytváření programů atd.). Je také nutné poskytnout dostatečné informace o pohybových aktivitách pro osoby s TP stávajícím učitelům TV. Je nutné uvědomit si, že tzv. ÚPLNÁ INTEGRACE není vždy optimálním řešením. Při začleňování žáků se SVP bychom měli vycházet z filozofie tzv. „Least Restrictive Environment“ (prostředí které žáka minimálně omezuje v naplnění jeho životního potenciálu). Integrace s menší či větší podporou či paralelní vzdělávání žáků s TP po boku jejich vrstevníků může napomáhat jejich pozdějšímu začlenění do širší společnosti, a to také v oblasti pohybových aktivit. Je velmi důležité přehodnotit filozofie a kurikula stávajících VŠ studijních programů TV a sportu (zvláště učitelství TV a učitelství 1. stupně) tak, aby tělesná výchova byla otevřená nejenom žákům se SVP, ale byla opravdu inkluzivní pro žáky s různými zájmy a předpoklady k tělocvičným aktivitám. Otázkou zůstává, zda stávající studijní programy připravují budoucí učitele tělesné výchovy v oblasti výše uvedených kompetencí a zda není na místě přehodnotit způsoby, jakým v České republice vzděláváme budoucí učitele.

Článek vznikl za podpory výzkumného záměru FTK UP v Olomouci „Pohybová aktivita a inaktivita obyvatel České republiky v důsledku behaviorálních změn.“ No.: 6198959221.

REFERENČNÍ SEZNAM

- Block, M. (1994). *A teacher's guide to including students with disabilities in regular physical education*. Baltimore, MD: Paul H. Brookes.
- Fejgin, N., Talmor, R., & Erlich, I. (2005). Inclusion and burnout in physical education. *European Physical Education Review*, 11(1), 29–50.
- Górny, M. (2008). The assessment of the aesthetics of the movement at children with visual impairment. *EUCAPA*, Torino, pp. 126.
- Janečka, Z. (2004). *Úvod do motorické kompetence jinak zrakově disponovaných dětí mládeže v období prepubescence a pubescence*. Disertační práce, Univerzita Palackého, Fakulta tělesné kultury, Olomouc.

- Janečka, Z., Štěrbová, D., & Kudláček, M. (2008). Psychomotorický vývoj a vývoj motorických kompetencí kongenitálně nevidomých dětí do 36 měsíců věku. *Tělesná kultura*, 31(1), 20–29.
- Ješina, O. (2008). Kompetentnost absolventů studijního oboru aplikovaná tělesná výchova ve vztahu k pedagogickým profesím. In M. Kudláček & T. Vyskočil (Eds.), *Integrace Jiná cesta II.* (pp. 20–30).
- Ješina, O., & Kudláček, M. (2009). Modifikace pohybových aktivit pro participaci dětí, žáků a studentů se zdravotním postižením v integrované školní tělesné výchově. *Speciální pedagogika*, 19(3), 227–237.
- Kudláček, M. (1997). *Integrace osob na vozíku prostřednictvím pohybových aktivit*. Diplomová práce. FTK UP, Olomouc.
- Kudláček, M. (2004). Integrace žáků s tělesným postižením do školní TV: Názory a zkušenosti učitelů, rodičů a pracovníků SPC. *Hradec Králové, Zdravotně postižení – programy pro 21. století. (mezinárodní konference)*.
- Kudláček, M., Bocarro, J., Jirásek, I., & Hanuš, R. (2009). The Czech way of inclusion in experiential education framework. *Journal of Experiential Education*, 32(1), 14–27.
- Kudláček, M., French, R., & Myers, B. (2002). Job dissatisfaction among certified adapted physical education specialists in the U.S.A. In *13th International Symposium on Adapted Physical Activity*. [Online]. Wien.
- Kudláček, M., & Ješina, O. (2008). *Integrace žáků s tělesným postižením do školní tělesné výchovy*. Olomouc: UP v Olomouci.
- Kudláček, M., Ješina, O., Štěrbová, D., & Sherrill, C. (2008). The nature of work and roles of public school adapter physical educators in the United States. *European Journal of Adapted Physical Activity*, 1(2), 45–55.
- Lieberman, L. J., Houston-Wilson, C., & Kozub, F. M. (2002). Perceived barriers to including students with visual impairments in general physical education. *Adapted Physical Activity Quarterly*, 19, 364–377.
- Lienert, C., Sherrill, C., & Myers, B. (2001). Physical educators' concerns about integrating children with disabilities: A cross-cultural comparison. *Adapted Physical Activity Quarterly*, 18, 1–18.
- Michalík, J. (2000). *Školská integrace dětí s postižením*. Olomouc: Vydavatelství UP.
- Morley, D., Bailey, R., Tan, J., & Cooke, B. (2005). Inclusive physical education: teachers views of including pupils with special educational needs and/or disabilities in physical education. *European Physical Education Review*, 11(1), 84–107.

- Sherrill, C. (2004). *Adapted physical activity, recreation and sport: Crossdisciplinary and lifespan*. (6th ed.). Dubuque, IA: Brown & Benchman.
- Štěrbová, D. (2006). *Hluchoslepota. Lidé s ní a kolem ní*. Olomouc: UP Olomouc.
- Válková, H., Halamičková, K., & Kudláček, M. (2003). *The best place for all of us*. Presentation at the ISAPA conference in Seoul, August 2003.

Legislativní zdroje

- Zákon 561/2004 o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon).*
- Zákon 563/2004 o pedagogických pracovnících.*
- Vyhláška 73/2005 o vzdělávání dětí a žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí a žáků mimořádně nadaných.*
- Vyhláškou 62/2007, kterou se mění Vyhláška 73/2005 o vzdělávání dětí a žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí a žáků mimořádně nadaných.*
- Evropská charta sportu (2001) pro všechny: zdravotně postižené osoby.*

Mgr. Martin Kudláček, Ph.D.
Katedra aplikovaných pohybových aktivit
FTK UP Olomouc
tř. Míru 115
771 11 Olomouc
e-mail: martin.kudlacek@upol.cz

INCLUSION OF STUDENTS WITH SPECIAL EDUCATION NEEDS IN PHYSICAL EDUCATION

The purpose of this article is to present phenomena of inclusive physical education from the point of view of needs of students with SEN, teachers from the point of view of support and university PE teacher preparation programs (PETE). Inclusion of students with special educational needs (SEN) in physical education is in Czech Republic still marginal topic, although issues related to inclusive physical education are among key challenges of students with SEN, their teachers, parents and university departments preparing prospective teachers. In the area of support in inclusive PE we present the model of support in inclusive PE (Sherrill, 2004; Kudláček & Ješina,

2008) and in the area of PETE we present of key outcomes of project EIPET (Theoretical knowledge, competence and skills framework).

Key words: *disability, adapted physical education, competencies of PE teachers, students with special educational needs, right for education, inclusion.*